

УДК 336.773

Конарівська О. Б.

Університет банківської справи НБУ (м. Київ)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті здійснюється сутнісна характеристика основних етапів становлення ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

Ключові слова: ринок небанківських фінансових послуг, етапи становлення та фактори розвитку ринку небанківських фінансових послуг.

Konarivska O.

CHARACTERISTIC MAIN STAGES OF FORMATION MARKET NONBANK FINANCIAL SERVICES IN UKRAINE

The article is the essential characteristic of the main stages of non-bank financial services market in Ukraine.

Key words: market of non-bank financial services, stages of formation and development of the factors of non-banking financial services.

Конаривская О. Б.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ ЭТАПОВ СТАНОВЛЕНИЯ РЫНКА НЕБАНКОВСКИХ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

В статье осуществляется сущностная характеристика основных этапов становления рынка небанковских финансовых услуг в Украине.

Ключевые слова: рынок небанковских финансовых услуг, этапы становления и факторы развития рынка небанковских финансовых услуг.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок небанківських фінансових послуг відіграє важливу роль в економіці країни, завдяки акумуляції грошових коштів дрібних вкладників та

Конарівська О. Б.

перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси, які розміщуються за найбільш економічно ефективними напрямками. Проте, даний ринок на сучасному етапі свого розвитку стикається з проблемами, які перешкоджають належному його розвитку. До цих проблем слід віднести слабе законодавче регулювання та низький рівень капіталізації ринку. Шляхи їх вирішення можна запропонувати на основі ретроспективного аналізу етапів становлення ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням становлення ринку небанківських фінансових послуг займалось багато українських вчених та практиків, зокрема таких як: Азімов В. Р. [1], Базилевич В. Д. [2], Бурденко І. М. [3], Вовчак О. Д. [4], Гарбар Ж. В. [1], Каракулова І. С. [6], Корнєєв В. В. [8], Коваленко Ю. М. [7], Левченко В. П. [9], Масленніков Є. І. [10], Чкан А. А. [10], Школьник І. О. [11] та багато інших.

Слід зауважити, що більшість досліджень присвячена етапам становлення фінансового ринку вцілому, приділяючи значну увагу банківським послугам. Водночас, ринок небанківських фінансових послуг потребує подальших досліджень та уніфікації підходів щодо основних етапів його становлення і виявлення ключових факторів розвитку.

Цілі статті: полягають у визначенні факторів розвитку ринку небанківських фінансових послуг на основі ідентифікації етапів та сутнісної характеристики його становлення.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із набуттям Україною незалежності розпочалось ринкове реформування економіки вцілому, яке вимагало посилення відповідальності держави за соціально-економічну ситуацію в країні і поступовий перехід до нових методів регулювання економіки. У розвитку ринку небанківських фінансових послуг можна виділити три основних етапи. Встановлення границь етапів було обрано таким чином, щоб при переході від одного до іншого етапу показати циклічність змін, які відбувалися у розвитку ринку небанківських фінансових послуг, що обумовлено впливом ряду позитивних та негативних факторів.

Вітчизняні науковці використовують різні підходи до вивчення етапів розвитку вітчизняного фінансового сектору. Наприклад,

Корнеєв В. В. стосовно ретроспективного становлення фінансового ринку, зазначає, що воно відбувалось у три етапи: 1992–1998 рр. – період так званої «хаотичної» капіталізації та групоперсоніфікованого привласнення суспільних до цього ресурсів; 1998–2000 рр. – післяєйфорична стагнація із спробами відновити до кризову ділову активність; 2001 р. і донині – збереження і підтримання продуктивної платформи розвитку ринку, коли його спекулятивна складова залишається підпорядкованою [8, с. 21].

У своєму дослідженні щодо фінансових інститутів та їх інституційного середовища Коваленко Ю. М. визначає п'ять головних етапів: 1) планова економіка (1920–1987 рр.); 2) формування ринкового механізму (1988–1995 рр.); 3) формування ринково орієнтованої взаємодії (1996–1999 рр.); формування інноваційноактивної взаємодії (2000 – перша половина 2008 рр.); 5) забезпечення фінансової безпеки (друга половина 2008 р. – дотепер) [7, с. 101]. Автор досліджує закономірності інституційних перетворень в економіці України з точки зору макроекономічних показників.

Науковці Масленніков Є. І. та Чкан А. А. досліджують розвиток фінансової системи загалом із врахуванням історико-політичних передумов. Вони підкреслюють, що там має місце небанківське фінансове посередництво, яке «не виходило за межі надання страхових послуг» [10, с. 106].

Інші ж розглядають розвиток окремих сегментів фінансового ринку, наприклад, становлення страхового ринку або ринку страхових послуг [2; 3, с. 67]. Така точка зору теж заслуговує на увагу, оскільки ринок страхових послуг є головним сегментом не тільки банківських, а й небанківських фінансових послуг.

У роботі Азімова В. Р. і Гарбар Ж. В. досліджуються етапи розвитку небанківських фінансових інститутів в Україні. Проте ці науковці не розглядають поняття ринку небанківських фінансових послуг, лише користуються традиційним загальним поняттям «фінансовий ринок» [1].

Слід зазначити, що становлення ринку небанківських фінансових послуг відбувалось надзвичайно повільними темпами, що було обумовлено такими причинами: несформованість законодавчої бази, інфляція, низький рівень платоспроможності населення, високий ступінь ризику та надвисокий відсоток ставок тощо. Серед основних передумов розвитку ринку небанківських фінансових послуг України

Левченко В. П. [9, с. 23] виділяє: 1) інституціональні (нормативно-правова база, суспільно-економічні інститути); 2) макроекономічні (економічне зростання в країні, інвестиційна політика держави); 3) фіскальні (види та ставки податків, податкове навантаження і пільги); 4) соціально-економічні (платоспроможний попит, довіра з боку населення); 5) інформаційне забезпечення (інформація щодо фінансових інструментів, захист інтересів інвесторів); 6) застосування інформаційних технологій (надання нових фінансових послуг, швидкість надання фінансових послуг); 7) глобалізація і лібералізація (підвищення якості фінансових послуг, зниження цін фінансових послуг); 8) зростання конкуренції (цілеспрямованість на ефект масштабу, використання переваг аутсорсингу).

На нашу думку, сучасний ринок небанківських фінансових послуг формується в умовах поступового підвищення базових макроекономічних показників, зокрема: зростання валового внутрішнього продукту, низьких темпів інфляції, стабільності національної валюти, що дає змогу забезпечити поступовий його розвиток. Проте, існують й негативні чинники, які стримують розвиток даного ринку, а саме: недосконалість захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг; недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування; велика кількість небанківських фінансових посередників з низьким рівнем капіталізації; недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення ринку небанківських фінансових послуг; низький рівень фінансової культури населення.

Зважаючи на те, що багато науковців поняття «ринок небанківських фінансових послуг» розглядають як складову фінансового ринку або ринку фінансових послуг, слід зазначити, що не існує чіткої визначеності щодо етапів розвитку саме ринку небанківських фінансових послуг.

Підтримуємо точку зору Левченко В. П. з приводу того, що фінансовий ринок і ринок фінансових послуг мають різне функціональне навантаження, не можуть існувати окремо, взаємодоповнюють та взаємообумовлюють рівень розвитку один одного [9, с. 14].

На основі узагальнення наукових поглядів можна зробити висновок про наявність двох підходів в оцінюванні етапів розвитку ринку небанківських фінансових послуг – нормативно-регуляторних та процесних (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи становлення ринку небанківських фінансових послуг
у загальній структурі фінансового ринку *

<i>Характеристика періоду</i>		
1	2	3
<i>ЕТАПИ (1991–1995 рр.)</i>		
Фінансовий ринок	<i>Позитивні фактори:</i> розробка першого законодавчого документа: ЗУ «Про цінні папери та фондову біржу» (1991 р.)	<i>Негативні фактори:</i> гіперінфляція і падіння ВВП; зменшення доходів населення; наявність великої кількості державних органів, що регулювали створення ринку в країні
Грошовий ринок	<i>Позитивні фактори:</i> створення самостійної банківської та грошової системи України: організація внутрішньодержавних і міждержавних розрахунків, кредитна підтримка економіки, опрацювання механізмів валютного регулювання і банківського нагляду, запровадження практики міжбанківських розрахунків на кореспондентських засадах, реформування монетарного менеджменту і статистики, започаткування співпраці із міжнародними фінансовими організаціями, а саме, Міжнародним валютним фондом, Європейським банком реконструкції та розвитку	<i>Негативні фактори:</i> відсутність нормативно-правового забезпечення діяльності (користувались нормативно-правовими документами Держбанку СРСР)
Ринок капіталу	<i>Позитивні фактори:</i> прийнято базовий законодавчий документ – ЗУ «Про цінні папери та фондову біржу» (1991 р.); створено ЗАТ «Українська фондова біржа» (1991 р.) – організатор торгівлі в країні; прийнято «Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України» (1994) – визначала принципові засади подальшого розвитку ринку капіталу; створено Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку (1995) – спеціальний орган державного регулювання; створено асоціацію «Позабіржова фондова торговельна система» – найпотужніша фондова біржа	<i>Негативні фактори:</i> відсутність нормативно-правового забезпечення діяльності; повільні темпи приватизації; не існувало фінансових інститутів; відсутність необхідної інфраструктури ринку; відсутність системи обліку прав власності на цінні папери
Ринок небанківських фінансових послуг	<i>Позитивні фактори:</i> розширення сфери страхування: затверджено Декрет КМУ «Про страхування» (1993); впроваджено єдиний державний реєстр страхових компаній і видано ліцензії; посилення спеціалізації роботи страховиків; збільшення сфери страхування, поява і розвиток нових його видів	<i>Негативні фактори:</i> повна відсутність нормативно-правового забезпечення діяльності НФП; відсутність контролю державних органів влади; зростанням кількості страхових компаній за непорядкованого законодавства; діяльність страхових компаній відбувалась за принципом піраміди

Продовж. табл. 1

1	2	3
<i>ЕТАП II (1996–2000 рр.)</i>		
Фінансовий ринок	<i>Позитивні фактори:</i> НБУ встановив та ввів у практику єдині правила діяльності українських банків; зацікавленість українською економікою з боку міжнародних фінансових організацій - зареєстровано (1996) 14 представництв іноземних банків з участю іноземного капіталу	<i>Негативні фактори:</i> падіння виробництва; не здійснювались структурні реформи; світова фінансова криза 1997–1998 рр. – знецінення національної валюти
Грошовий ринок	<i>Позитивні фактори:</i> проведення грошової реформи та введення в обіг національної валюти – гривні; проведення заходів стабілізаційного регулювання ринку	<i>Негативні фактори:</i> посилення інфляційних тенденцій
Ринок капіталу	<i>Позитивні фактори:</i> запровадження фінансового інструменту – державні цінні папери; прийнято ЗУ «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» (1996 р.) – визначалися правові засади здійснення державного регулювання ринку цінних паперів; створено Міжрегіональний фондовий союз (1997 р.) – надання депозитарних послуг українським компаніям і торговельним системам; прийнято ЗУ «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів України» (1997 р.); створено Національний депозитарій України (1999 р.)	<i>Негативні фактори:</i> незацікавленість іноземних інвесторів здійснювати операції на українському ринку; недосконалість системи ціноутворення; переважання спекулятивних операцій на ринку; низький рівень капіталізації ринку; відсутність кваліфікованих фахівців; відсутність інформаційних систем та необхідної інформації
Ринок небанківських фінансових послуг	<i>Позитивні фактори:</i> стабілізація загальної економічної ситуації: рівень споживчих цін знизився (1996 р.) до 40%; ВВП за даний період зріс у понад 2 рази; прийнято закони: ЗУ «Про страхування» (1996 р.); ЗУ «Про фінансовий лізинг» (1997 р.); створення умов для діяльності нових видів фінансових посередників: інвестиційні фонди, довірчі товариства); встановлення вимог до діяльності страхових компаній, ЗУ «Про страхування» (1996 р.); перереєстрація Укрстрахнаглядом СК (кількість скоротилась у 4 рази, якість страхування збільшилась); зростання валових показників діяльності страхового ринку	<i>Негативні фактори:</i> фінансові можливості небанківських фінансових установ залишались слабкими у порівнянні з банківськими установами
<i>ЕТАП III (2001 р. дотепер)</i>		
Фінансовий ринок	<i>Позитивні фактори:</i> початок процесу стабільного економічного зростання: починає поступово відбуватися робота з налагодження комплексного підходу щодо управління фінансовим ринком країни в цілому.	<i>Негативні фактори:</i> нерівномірно розвивається за окремими сегментами; низький рівень довіри між ринковими контрагентами; низький рівень захисту прав споживачів фінансових послуг; залежність вітчизняного ринку від світового фінансового ринку

Продовж. табл. 1

1	2	3
Грошовий ринок	<i>Позитивні фактори:</i> удосконалювались напрями та механізми роботи банківських установ; доповнення заходів стабілізаційного регулювання системою тактичних методів та інструментів	<i>Негативні фактори:</i> низька ефективність облікової та процентної політик; збільшення обсягу готівки поза банками – свідчення тіньової економіки
Ринок капіталу	<i>Позитивні фактори:</i> прийняття нормативних документів: «Про цінні папери та фондовий ринок» (2008 р.); «Положення про порядок реєстрації змін до правил фондової біржі щодо запровадження в обіг на фондовій біржі деривативів (2009 р.)»; перехід бірж на нові електронні торгові платформи, які дозволяють у повній мірі використовувати переваги Інтернет-трейдинга та зменшити вартість трансакцій	<i>Негативні фактори:</i> наслідки світової фінансової кризи, що призвело до зменшення обсягів торгів; незначний рівень ліквідності ринку; превалювання спекулятивних операцій на ринку
Ринок небанківських фінансових послуг	<i>Позитивні фактори:</i> прийняття закону, що регулює ринок: ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» (2001 р.); створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (2002 р.); прийняття законів, що регулюють діяльність окремих видів небанківських фінансових посередників: ЗУ «Про кредитні спілки» (2001 р.), «Про інститути спільного інвестування» (2001 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (2001 р.); внесені поправки до ЗУ «Про страхування» (2001 р.); проведені перереєстрації і введення процедури ліцензування для всіх учасників ринку; підвищення рівня платоспроможності і капіталізації небанківських фінансових посередників та посилення їх взаємодії з реальним сектором економіки	<i>Негативні фактори:</i> низька довіра інвесторів; низький рівень інформованості громадян; низька капіталізація ринку; недостатність державного регулювання

* складено автором на основі джерел: [3–5; 9; 11]

Отже, з проведеного аналізу становлення ринку небанківських фінансових послуг у загальній структурі фінансового ринку видно, що перший етап (1991–1995 рр.) характеризувався розробленням перших законодавчих документів та наявністю значної кількості державних органів, що регулювали створення ринку в країні. До позитивних факторів розвитку ринку можна віднести наступні: розширення сфери страхування: затверджено Декрет КМУ «Про страхування» (1993 р.); впроваджено єдиний державний реєстр страхових компаній і видано ліцензії; посилення спеціалізації роботи страховиків; збільшення сфери страхування, поява і розвиток нових його видів. До негативних

– повна відсутність нормативно-правового забезпечення діяльності НФП; відсутність контролю державних органів влади; зростанням кількості страхових компаній за неупорядкованого законодавства; діяльність страхових компаній відбувалась за принципом піраміди.

Другий етап (1996–2000 рр.) характеризувався спробою проведення перебудови економіки: відносна фінансова стабілізація; введення нової національної валюти; незначне зменшення рівня інфляції; прискорення приватизаційних процесів; поступове створення ринкової інфраструктури. Позитивні фактори – прийняття низки законів: ЗУ «Про страхування» (1996 р.); ЗУ «Про фінансовий лізинг» (1997 р.); створення умов для діяльності нових видів фінансових посередників: інвестиційні фонди, довірчі товариства); встановлення вимог до діяльності страхових компаній, ЗУ «Про страхування» (1996 р.); перереєстрація Укрстрахнаглядом СК (кількість скоротилась у 4 рази, якість страхування збільшилась); зростання валових показників діяльності страхового ринку. Негативні фактори цього періоду вказували на слабкі фінансові можливості небанківських фінансових установ у порівнянні з банківськими установами.

Третій етап (2001 р. – дотепер) характеризується стабілізаційними процесами на ринку небанківських фінансових послуг. Вагомим позитивним фактором стало прийняття закону, що регулює ринок небанківських фінансових послуг – ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» (2001 р.), а також створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (2002 р.) – органу, що здійснює державне регулювання і контроль за діяльністю небанківських фінансових посередників; прийняття законів, що регулюють діяльність окремих видів небанківських фінансових посередників: ЗУ «Про кредитні спілки» (2001 р.), «Про інститути спільного інвестування» (2001 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (2001 р.); внесені поправки до ЗУ «Про страхування» (2001 р.); проведені перереєстрації і введення процедури ліцензування для всіх учасників ринку; підвищення рівня платоспроможності і капіталізації небанківських фінансових посередників та посилення їх взаємодії з реальним сектором економіки. Негативні фактори, на жаль, є суттєвими на сьогодні – це низька капіталізація ринку, недостатність державного регулювання, низька довіра інвесторів, низький рівень інформованості громадян.

Висновки. На основі проведених досліджень можна зробити висновок про те, що оцінка факторів розвитку ринку небанківських фінансових послуг на основі ідентифікації етапів та сутнісної характеристики його становлення в Україні дала змогу виявити основні позитивні та негативні фактори на кожному з цих етапів.

Також, можна стверджувати, що на сьогодні в Україні відбулося становлення ринку небанківських фінансових послуг, оскільки на третьому етапі (2001 р. – дотепер) сформовано інституційну структуру ринку небанківських фінансових послуг; розроблено відповідну нормативно-правову базу, що регламентує функціонування ринку небанківських фінансових послуг; створено органи державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг.

1. Азімов В. Р., Гарбар Ж. В. Етапи розвитку небанківських фінансових інститутів в Україні / В. Р. Азімов, Ж. В. Гарбар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/azimov-v-r-k-e-n-garbar-zh-v-etapi-rozvitku-nebankivskih-finansovih-institutiv-v-ukrayini/>
2. Базилевич В. Д. Страхування : підруч. / Кер. авт. кол. і наук. ред. В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
3. Бурденко І. М. Характеристика основних етапів становлення та розвитку ринку похідних фінансових інструментів України / І. М. Бурденко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 13–16.
4. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручн. / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
5. Гребеник Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні / Н. Гребеник // Вісник НБУ. – 2007. – С. 12–22.
6. Каракулова І. С. Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / І. С. Каракулова. – К., 2008. – 217 с.
7. Коваленко Ю. М. Сучасне інституційне середовище фінансового сектору економіки України / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 101.
8. Корнєєв В. В. Еволюція і перспективи фінансового ринку України / В. В. Корнєєв // Економіка України. – 2007. – С. 21–29.
9. Левченко В. П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг : монографія / В. П. Левченко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
10. Масленніков Є. І., Чкан А. А. Дослідження розвитку ринку фінансових послуг України / Є. І. Масленніков, А. А. Чкан // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 105–106.
11. Школьник І. О. Етапи розвитку фінансового ринку України та їх характеристика / І. О. Школьник // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 1. – С. 192–193.